

Ефективність банківської системи України : актуальні аспекти її регулювання

Прасолова С.П., к.е.н., доцент

Аналітичне дослідження основних проблем, причин їх виникнення та перспектив забезпечення стійкої ефективності банківської діяльності в Україні на сучасному етапі

1.1. Сутність, зміст та роль аналітичної оцінки ефективності банківської діяльності у забезпеченні стабільності розвитку інститутів фінансового посередництва

В умовах глобалізації проблеми, які стоять перед українською економікою, набувають все більш складний і різноплановий характер, особливо це стало відчутним завдяки світовій фінансовій кризі 2008 – 2009 років, вплив якої на український внутрішній ринок призвів до різкого обвалу курсу гривні, погіршення інших макроекономічних показників та кризи банківської системи.

Комплексне розв'язання таких проблем потребує утворення основ для здійснення прогресивних структурних змін в економіці, у тому числі у банківській системі, здатних забезпечити стійкий і довгостроковий розвиток. Адже міра розвитку фінансової системи та її основного елементу – банківського сектора, ефективність як грошово-кредитної, так і фінансової політики значною мірою визначають реальні можливості української економіки.

Основою ж економічних успіхів сучасної країни є надійна фінансова стабільність, яка забезпечується відповідним розвитком банківської системи. При цьому позитивна характеристика фінансової стабільності передбачає досягнення оптимальної збалансованості між ефективністю та стійкістю банківського сектора, здатного приймати на себе несприятливий вплив зовнішніх факторів.

Ефективне ж функціонування вітчизняної банківської системи в умовах трансформації економіки України у світовий фінансовий простір великою мірою залежить від збереження можливостей власного розвитку, перш за все, за рахунок забезпечення стабільної прибутковості діяльності банків.

Це пояснюється тим, що банківський прибуток важливий для всіх учасників економічного процесу. Акціонери зацікавлені у збільшенні прибутку, оскільки він є доходом на інвестований ними капітал, і якщо рівень його буде нижчим, ніж у інших галузях, їх капіталовкладення будуть спрямовуватись у більш прибуткові галузі.

Вкладники банку також зацікавлені у прибутку, важливою функцією якого є забезпечення збільшення банківських резервів на

випадок непередбачуваних втрат та підвищення якості послуг і, тим самим, створення більш надійної та ефективної банківської системи. Як і в інших галузях, прибуток стимулює діяльність керівництва банку з розширення та удосконалення операцій, зниження витрат та підвищення якості послуг.

Позичальники опосередковано також зацікавлені в достатній прибутковості банківської діяльності, оскільки спроможність банку надавати кредити залежить від розміру та структури його капіталу, а прибуток - є основним внутрішнім джерелом власного капіталу банку.

Тим самим, прибуток є запорукою надійності банківської системи, забезпечує безпеку вкладів та наявність джерел кредитування, від яких залежить ефективність розвитку економіки країни. Виявлення джерел прибутковості та того, які зміни відбуваються в структурі доходів та прибутку як окремого банку, так і банківської системи в цілому, є необхідним для всіх учасників регулювання економічних процесів. Так, ***органи нагляду повинні розглядати банківський прибуток як показник стабільності та фактор зміцнення довіри вкладників до банків країни.*** Важливим є забезпечення максимально стійкої прибутковості банків, оскільки ***банківська ефективність є індикатором ефективності та динамічності розвитку фінансової системи країни.***

Тим самим, з урахуванням зростаючої ролі фінансових посередників, перш за все банків, у відтворювальних процесах аналіз стабільності банківської ефективності є необхідним елементом для оцінки перспектив розвитку інститутів фінансового посередництва, а також адекватності процедур регулювання та нагляду за їх діяльністю. Тобто, ***дослідження питань банківської ефективності, на нашу думку, є важливим елементом загальноекономічного аналізу.***

Слід також враховувати, що зростання інтеграції національних економік у світове господарство та підвищення міри їх взаємозалежності обумовлює не тільки посилення конкуренції та, як наслідок, ефективності економіки, але й кризових явищ між фінансовими системами різних країн і регіонів. Тому особливий інтерес представляють аналітичні дослідження досвіду проходження національних фінансових секторів через системну кризу.

Відповідно, системними слід вважати такі фінансові кризи, які, по-перше, зачіпають значну кількість провідних фінансових і нефінансових інститутів, по-друге, обумовлюють масштабність проблем з ліквідністю, результатом яких стають зміни інвестиційних та ощадних стратегій усіх економічних агентів, по-третє, призводять до значних втрат для економіки у зв'язку з проведенням заходів з попередження чи подолання кризових явищ.

Саме такі ознаки характеризують світову фінансову кризу, яка у 2008-2009 роках поширилась і на Україну. Ця криза дає значний

фактичний матеріал для проведення аналізу ситуацій, які передували фінансовій кризі у різних регіонах. На нашу думку, результати такого аналізу щодо виявлення особливостей і певних закономірностей передкризових ситуацій дозволять у майбутньому своєчасно відслідковувати можливість настання кризи. Вони забезпечать органи регулювання та приватних інвесторів інформацією, необхідною для прийняття стратегічних рішень та вибору і застосування найбільш ефективних інструментів коригування негативних тенденцій. При цьому, *важливим напрямом розробки аналітичних методів і моделей раннього попередження кризових ситуацій є дослідження стабільності банківської ефективності.*

Адже якщо діяльність банків є стабільно ефективною це означає, що ці банки досягли оптимальної збалансованості між ефективністю та стійкістю. А за таких умов вони можуть виконувати функції перерозподілу фінансових ресурсів із заощаджень у інвестиції навіть за несприятливого зовнішнього впливу, що характеризує їх спроможність протистояти небезпеці „зараження вірусами” кризи.

Слід враховувати, що дослідження банківської ефективності передбачає визначення впливу макрофінансових показників з урахуванням специфічних особливостей окремих країн на фінансові результати діяльності їх банків. Серед таких факторів важливе місце посідають структура економіки, характер макроекономічної політики, що проводиться, специфіка структурних та інституційних реформ у фінансовому секторі та інші особливості.

Важливим також є врахування структури власності в банківській системі, оцінка рівня концентрації банківського капіталу, капіталізації банків, дослідження основних змін в операційній діяльності та питомої ваги банків на ринку депозитів та кредитів.

Очевидно, що аналітична оцінка усіх названих факторів можлива лише у масштабних дослідженнях, які далеко виходить за межі цієї роботи. Тому, у даній роботі розглянуто лише окремі аспекти, які визначають основні напрями подальшого аналізу та враховують особливості оцінки ефективності діяльності банків, різних за розмірами (величиною чистих активів) в передкризовий та кризовий періоди української економіки. На нашу думку, *результати такого аналітичного дослідження дозволяють виявити основні проблеми, причини їх виникнення та перспективи забезпечення ефективності банківської діяльності в Україні на сучасному етапі.*

Проблеми банківської ефективності досліджувались у багатьох працях як вітчизняних, так і зарубіжних науковців. Одні з них, зокрема праці А.М. Герасимовича, В. М. Кочеткова, Г.С. Панової, І.М. Парасій-Вергуненко, В.Є. Черкасова, та інших присвячені переважно дослідженню методичних аспектів аналізу доходів, витрат та прибутковості банківської діяльності на макро- та мікрорівнях [3; 10;

17; 18; 24]. З іншого боку, О.А. Кириченко, Ю.С. Масленченков, Л.О. Примостка, П.С. Роуз, Дж. Синки та багато інших розглядають результати динамічного і структурного аналізу прибутковості банку як орієнтири для формування ефективних фінансових стратегій щодо окремих банківських операцій та фінансового плану банку у цілому [4; 11; 19; 20].

Але, на нашу думку, у вказаних наукових працях майже не приділяється увага дослідженню ймовірних причин зниження та втрати прибутковості банківської діяльності під час фінансових криз у різних країнах світу з тим, щоб визначити основні напрями забезпечення стабільної прибутковості та, відповідно, стабільності фінансової системи країни навіть за складних загальноекономічних умов, також не враховується залежність структури і рівня прибутковості банківської діяльності від розмірів банку.

Як правило, для розрахунку кількісних параметрів ефективності банківської системи використовують коефіцієнти рентабельності. Основними з них є ті, що визначають добавлену вартість утворену в банківській системі. А саме, це рентабельність активів (співвідношення чистого прибутку та середньої величини всіх активів, показник ROA) та рентабельність капіталу (співвідношення чистого прибутку та власного капіталу, показник ROE). Показники ROA, ROE та МК (мультиплікатор капіталу як співвідношення середніх активів та власного капіталу) є складовими загальновідомої моделі Дюпона, яка на основі декомпозиційного аналізу забезпечує узгодження взаємозв'язків окремих результативних фінансових показників банку та дозволяє визначити цільові рівні прибутковості.

У цілому, аналітична оцінка банківської ефективності ґрунтується на дослідженні прибутку – кінцевого результату діяльності, який можна розглядати як чистий ефект політики та операцій банку за результатами фінансового року. Стабільне зростання показників прибутковості є найкращим індикатором ефективного функціонування банку як в минулому, так і в майбутньому.

Для проведення такої аналітичної оцінки формується інформаційна база, яка складається з чотирьох груп показників банківської діяльності: чистий прибуток, валові доходи (у тому числі процентні і непроцентні), середні активи та власний капітал. Перші дві групи показників характеризують потік грошових коштів банку за певний період і визначаються за звітністю про фінансові результати банківської діяльності. Інші дві групи показників визначаються за залишками коштів на відповідних статтях балансу на конкретну дату. Для забезпечення порівнянності даних вказаних груп показників активи і капітал розраховують як середню арифметичну залишків на початок і кінець періоду.

Подібну інформаційну базу варто доповнювати **показниками операційної ефективності**, до яких, зокрема відносять:

- співвідношення чистого процентного прибутку (різниця між процентними доходами і процентними витратами) та середньорічних загальних активів або *чиста процентна маржа*;
- співвідношення чистого непроцентного прибутку (різниця між сумою непроцентних доходів та усіх непроцентних витрат) та середньорічних загальних активів або *чиста непроцентна маржа*;
- співвідношення операційного прибутку (різниця між операційним доходом банку та сумою загально адміністративних витрат та витрат на персонал) та середньорічних загальних активів або *чиста операційна маржа* та інші.

Коефіцієнти операційної ефективності дають можливість оцінити ефективність, з якою банк здобуває доходи. При порівнянні з галузевими нормами аналіз таких коефіцієнтів дозволяє порівнювати ефективність окремих банків, банків окремих груп (залежно від величини їх чистих активів) з ефективністю банківської системи у цілому.

З названих коефіцієнтів операційної ефективності, найбільш важливим є аналіз тенденцій чистої процентної маржі, результати якого дозволяють аналітику визначити як ефективність використання кредитних ресурсів, так і відносну вартість залучення фінансових ресурсів. Важливість *отримання стабільного чистого процентного доходу* обумовлена тим, що динаміка цього показника характеризує ефективність посередницької діяльності банків. Також аналіз чистої процентної маржі банку характеризує наслідки поточних змін процентних ставок (перш за все, кредитних і депозитних ставок), а в довгостроковій перспективі – вплив грошово-кредитної політики на прибутковість банківської системи. Результати такого аналізу також характеризують чутливість активів і пасивів банку до коливань процентного ризику, тобто ефективність управління процентним ризиком.

Аналітичну оцінку показників, що характеризують банківську ефективність варто доповнювати дослідженням змін показника *співвідношення відрахувань у резерви та сукупних активів банку* (чисті витрати на формування резервів /середньорічні загальні активи), який характеризує рівень ризикованості прибуткової банківської діяльності, перш за все рівень кредитного ризику.

Тим самим, управління прибутковістю банківської діяльності на основі такої інформаційної бази повинно бути орієнтоване на забезпечення перевищення середньоринкових показників, стабільності та передбачуваності отриманого прибутку, що, в свою чергу,

приваблює вкладників і інвесторів. Розв'язання подібного завдання щодо забезпечення стабільно зростаючої прибутковості банківської діяльності передбачає і ефективне управління ризиковістю такої діяльності. Тим самим, *забезпечення банківської ефективності ґрунтується на оптимізації управління активами і пасивами, оскільки існує тісний взаємозв'язок між стійкою прибутковістю та, на цій основі, нарощуванням ресурсів власного капіталу банків за умови оптимізації рівня ризикованості банківської діяльності.*

З іншого боку, результати досліджень коефіцієнтів рентабельності власного капіталу та активів також можуть бути використані як індикатори можливого погіршення результативності банківських операцій та *настання банківської кризи, що характеризується відсутністю позитивних результатів від посередницької діяльності банків.*

Наприклад, як свідчать дані таблиці 1, рентабельність банківської системи України, досягши свого піку на кінець 2006 (відповідно, показник ROA досяг 1,61%, а ROE – 13,52%), поступово почала знижуватись і у 2009 році стала збитковою (відповідно, показник ROA склав -3,28%, а ROE – -24,49% за I-е півріччя 2009 року). Подібна тенденція, як свідчить досвід інших країн, які свого часу пережили системні банківські кризи, є характерною для таких криз та наслідком загальної кризи економіки, соціальних та політичних інститутів. Такі системні кризи супроводжуються масштабним погіршенням якості банківських активів під впливом несприятливих факторів макроекономічного, інституціонального і регулятивного характеру; та призводять до неспроможності значної кількості кредитних організацій (у тому числі банків) здійснювати базові функції – розрахунки і трансформацію накопичень у інвестиції.

Таблиця 1.
Показники рентабельності діяльності банків України за 2006-2009 рр.¹

№ п/п	Назва показника	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 ² р.
1	Рентабельність активів (ROA), %	1,61	1,50	1,03	- 3,28
2	Рентабельність капіталу (ROE), %	13,52	12,67	8,51	- 24,49
3	Чиста процентна маржа, %	5,30	5,03	5,30	6,31

¹ За матеріалами Вісника НБУ [16, с. 11]

² За 6 місяців 2009 року

Виявляючи причини системної кризи банків України у 2009 році, слід відмітити наступні її закономірності. Дані табл.1 свідчать, що у часи тривалого економічного зростання банківська система має тенденцію до надмірної кредитної експансії за високого рівня чистої процентної маржі (за даними табл.1, відповідно, 5,3% у 2006 та 5,03 у 2008 роках, 6,31% у 2009 році). Водночас, таке стрімке зростання обсягів кредитування, як правило, супроводжується погіршенням якості кредитного портфеля через погіршення моніторингу якості кредитного портфеля з боку регулюючих органів внаслідок його швидкої зміни.

Про це і свідчить тенденція погіршення значення показників рентабельності, які у 2009 році досягли негативних значень навіть за високих значень чистої процентної маржі.

Вказана тенденція характеризувала банківські кризи у багатьох країнах та у різні часи. Зокрема, кредитна експансія передувала банківським кризам у Японії, країнах Латинської Америки у 1980-ті роки, у країнах Південно-Східної Азії у 1990-ті, у США у 2008 році. Так, у Південній Кореї напередодні кризи 1997 року частка сумнівної і безнадійної позичкової заборгованості у кредитному портфелі банків зросла з 3,9% до 6% [9, с.90]. Для виходу з кризи у цих країнах було створено дієву систему регулювання, спрямовану на оперативний моніторинг показників банківської діяльності та контроль за їх дотриманням.

На жаль, фінансові кризи останніх років переконливо доводять, що національні системи забезпечення фінансової стабільності відстають від інновацій на фінансових ринках, а центральні банки не мають у своєму розпорядженні достатніх можливостей впливу на наслідки фінансових потрясінь.

Зокрема, здійснюючи рефінансування банківської системи для підтримки її ліквідності в кризових умовах, Національний банк України так і не зміг проконтролювати використання отриманих коштів (у розмірі майже 75 млрд.грн. за жовтень-листопад 2008 року), що, як зазначають експерти, призвело до спрямування цих коштів на валютний ринок [22; 25.3]. Тобто, кошти рефінансування стали ресурсом для валютних спекуляцій, а проблема дисбалансу у строках і структурі активів та пасивів, яка обумовила кризу ліквідності, так і залишилася нерозв'язаною.

Саме тому, для забезпечення макроекономічної та фінансової стабільності, а також відновлення довіри населення до банківської системи, необхідним є *не тільки підвищення ефективності монетарної політики НБУ, але й підтримка стабільної ефективності вітчизняної банківської системи* (у тому числі й шляхом зниження ставок рефінансування центрального банку), а також запровадження комплексної реструктуризації банківського сектору.

Тим самим, світова фінансова криза виявила вразливість банківської системи України в плані недостатньої якості кредитного портфеля, низької якості управління ризиками та, головне, різкого зниження ефективності діяльності банків у 2009 році. Тому для виходу з кризи та забезпечення подальшого сталого економічного зростання необхідним є більш ґрунтовне дослідження впливу макрофінансових показників на фінансові результати діяльності банків, що надасть можливість більш обґрунтовано формувати стратегію подальшого розвитку банківської системи й окремих груп банків.

1.2. Основи аналітичної оцінки впливу окремих факторів на ефективність діяльності банків України та її стабільність за сучасних умов

Як уже зазначалося, дослідження банківської ефективності передбачає визначення впливу макрофінансових показників з урахуванням специфічних особливостей окремих країн на фінансові результати діяльності їх банків. При цьому, як свідчать результати досліджень вітчизняних науковців (А.М. Герасимовича, М.Д. Алексеєнко, І.М. Парасій-Вергуненко та інших), вплив таких макроекономічних факторів як динаміка показників грошової маси, валютного курсу, ставки рефінансування до останнього часу в Україні принципово не визначав динаміки прибутків комерційних банків. Рівень прибутковості діяльності вітчизняних банків більшою мірою залежав від суб'єктивних факторів – ефективності здійснення конкретних операцій та управління своїми витратами, ніж від змін макроекономічних факторів [3, с.422;18]. Тому, на нашу думку, для факторного аналітичного дослідження банківської ефективності більш важливими є такі показники як структура економіки, характер макроекономічної політики, що проводиться, специфіка структурних та інституційних реформ у фінансовому секторі та інші особливості.

1.2.1. Аналітичне дослідження залежності стабільності банківської ефективності від структури, масштабів та термінів кредитної діяльності.

Як свідчать дані табл.1, українські банки заробляють найбільше доходів від кредитних операцій, що дає основу для пошуку залежностей прибутку банків від структури і масштабів їх кредитних операцій, рівня ефективності використання кредитних ресурсів.

Так, проведені у даній роботі аналітичні дослідження свідчать, що **українські банки** в останні роки більше приділяли увагу розвитку споживчого кредитування, ніж кредитуванню розвитку реального

сектору економіки, тобто були орієнтовані на отримання прибутку в короткострокових часових інтервалах, а не на стабільну роботу на ринку банківських послуг.

Зокрема, як свідчать дані табл. 2, хоча у період з 2006 по 2009 рр. частка довгострокових кредитів у структурі кредитних портфелів банків України була значною і мала тенденцію до зростання (з 58,3% на кінець 2006 року до 64,1% на кінець 2008 року), питома вага довгострокових кредитів, наданих суб'єктам господарювання, залишалася майже незмінною (коливалася в аналізованому періоді на рівні 32,2% - 33,6%). Тобто, зростання довгострокового кредитування в Україні відбувалося, переважно, за рахунок нарощування споживчого кредитування (у т.ч. іпотечного кредитування) за відповідного скорочення питокої ваги кредитів суб'єктам господарювання у структурі довгострокових кредитів (з 57,6% у 2006

Таблиця 2.

Показники динаміки і структури кредитного портфеля банків України у 2006-2009 рр.³

№ п/п	Назва показника	2006 р.		2007р.		2008 р.		2009 р. ⁴	
		Сума, млн. грн.	Пит. вага, %	Сума, млн. грн.	Пит. вага, %	Сума, млн. грн.	Пит. вага, %	Сума, млн. грн.	Пит. вага, %
1	Коротко- і середньострокові кредити	112 464	41,7	193 544	39,9	284 669	35,9	285 153	38,0
2	Довгострокові кредиту	157 224	58,3	291 963	60,1	507 715	64,1	464 585	62,0
2.1	У тому числі довгострокові кредити, надані суб'єктам господарювання	90 576	33,6	156 355	32,2	266 204	33,6	250 416	33,4
3	Кредитний портфель, всього	269 688	100,0	485 507	100,0	792 384	100,0	749 738	100,0
3.1	У тому числі: кредити, надані суб'єктам господарювання;	167 661	62,2	276 184	56,9	472 584	59,6	469 490	62,6
3.2	кредити, надані фізичним особам	77 755	28,8	153 633	31,6	268 857	33,9	239 164	31,9

³ За матеріалами Вісника НБУ [16]

⁴ За I-е півріччя 2009 року.

році до 52,4% на кінець 2008 року). Відповідно, питома вага кредитів, наданих фізичним особам у структурі кредитного портфеля банків України за аналізований період зростала (з 28,8% у 2006 році до 33,9% на кінець 2008 року).

Слід відмітити, що активний розвиток кредитування населення (іпотечних, авто- та споживчих кредитів) відбувався за рахунок залучених із-за кордону коштів, для повернення яких (за умов фінансової кризи) банки змушені були перекредитовуватися за значно вищими ставками. А саме, це призвело до зростання ставок за іпотечними кредитами в середньому на 5-7%. Крім того, НБУ для запобігання фінансовій кризі в Україні значно посилив вимоги до фінансового стану позичальників, а також до резервування за споживчими кредитними операціями, що теж призвело до подорожчання кредитів та, як наслідок, до збитковості вітчизняної будівельної галузі – індикатору рівня розвитку економіки.

Тобто, за умов погіршення економічної ситуації, подібні тенденції спричиняють додатковий кредитний ризик, пов'язаний зі зростанням безробіття та зниженням реальних доходів населення, особливо якщо мова йде про споживче кредитування в іноземній валюті, курс якої, як показує досвід, зростає при погіршенні економічної стабільності країни.

Тим самим, порівнюючи дані табл. 1 (динаміка показників банківської ефективності) та табл. 2 (показники динаміки і структури кредитного портфеля банків) можна зробити висновок, що ***перерозподіл довгострокових кредитних ресурсів банків на користь споживання, а не для модернізації та інвестицій у реальний сектор економіки, спричиняє у перспективі погіршення банківської ефективності та умов власного розвитку.***

1.2.2. Аналітичне дослідження залежності стабільності банківської ефективності від прибутковості реального сектору національної економіки.

Для отримання об'єктивних результатів оцінки банківської ефективності необхідно також визначити, якою мірою ефективність діяльності банків відповідає ефективності діяльності інших галузей економіки. Такий аналіз дозволяє чітко визначити позиції українських банків у внутрішній економіці.

А саме, порівнюючи рентабельність банківської системи та інших галузей економіки України за показником рентабельності від операційної діяльності за даними таблиці 3, слід відзначити однотипність їх тенденцій.

Так, хоча окремі галузі спромоглися зберегти прибутковість власної діяльності навіть за економічної кризи (зокрема, це оптова і

роздрібна торгівля, діяльність транспорту і зв'язку, операції з нерухомим майном, виробництво харчових продуктів тощо), але більшість енерго- та кредитомістких галузей економіки, які є залежними від вартості цін на нафту і газ, стали збитковими. Так зростання цін на газ (який є ключовим енергоресурсом для економіки України) обумовило зменшення обсягів виробництва та відповідну збитковість таких галузей як хімічне виробництво (-5,5%), металургійне виробництво та виробництво готових металевих виробів (-3,8%), що є експортоорієнтованими та забезпечували розвиток економіки.

Таблиця 3

Рентабельність операційної діяльності за галузями в Україні за січень – червень 2009 року⁵

	Рівень рентабельності (збитковості), %
<i>Всього в економіці</i>	3,8
Сільське господарство, мисливство, лісове господарство	2,0
Промисловість, у тому числі:	1,7
- виробництво харчових продуктів, напоїв, тютюнових виробів;	7,5
- хімічне виробництво;	- 5,5
- металургійне виробництво та виробництво готових металевих виробів;	- 3,8
- добування паливно-енергетичних корисних копалин	- 3,9
Будівництво	- 2,0
Оптова торгівля	9,7
Роздрібна торгівля	5,8
Діяльність готелів і ресторанів	- 1,5
Діяльність транспорту та зв'язку	11,3
Операції з нерухомим майном, оренда	10,8
Надання комунальних та індивідуальних послуг	- 21,5
Фінансова діяльність, у тому числі	- 1,8
Банківський сектор	- 16,1

Крім того, зростання збитковості окремих галузей за умов економічної кризи обумовлене зростанням рівнів безробіття та інфляції, спричинених як внутрішніми, так і зовнішніми чинниками, перш за все імпортом загальносвітової інфляції через досить значний рівень інтегрованості економіки України в загальносвітову економіку, що призвело до різкого падіння платоспроможності населення країни

⁵ За матеріалу сайту <http://www.ukrstat.gov.ua/>, а також Вісника НБУ [15, с. 66-71]

та, відповідно, до значної збитковості надання комунальних послуг (-21,5%), до якої наближається і збитковість банківського сектору (-16,1%).

Тим самим, можна стверджувати, що фінансова криза є взаємопов'язаною з економічною кризою, оскільки світова фінансова криза спричинила збитковість не тільки банківської діяльності (фінансовий сектор економіки), але й будівельної галузі, металургії, хімічної галузі та інших (реальний сектор економіки). Тобто, **для забезпечення стійкої прибутковості банківської системи, необхідним є розробка заходів й щодо запобігання збитковості реального сектору національної економіки, збереження її конкурентоспроможності.** Для цього необхідним є державна підтримка інфраструктурних об'єктів економіки для збереження робочих місць, а також зменшення або оптимізація обсягів зовнішніх зобов'язань.

1.2.3. Аналітичне дослідження залежності стабільності банківської ефективності і структури банківських доходів від розмірів комерційних банків та процесів концентрації банківського капіталу.

Необхідність подальшого підвищення рівнів надійності, фінансової стійкості та ефективності вітчизняних банків на внутрішньому та міжнародних ринках, а також зростання їх ролі у фінансуванні реального сектору економіки, обумовлюють ще одну першочергову *проблему* - збільшення ресурсної бази банків та, відповідно, їх розмірів⁶, що характеризується посиленням процесів концентрації капіталу, які набувають глобального розмаху, особливо в кризовий та післякризовий періоди. Такий *процес зростання рівня концентрації банківських капіталів має вплив на масштаби і темпи розвитку економіки країни та ефективність функціонування їх банківського сектору.*

Як свідчить досвід інших країн, у післякризовий період в Україні слід очікувати суттєвого зменшення кількості юридично самостійних банків за активного збільшення філійної мережі діючих банків. Це зумовлено наявністю у багатьох банках України *проблеми кептивності*, тобто належності банків обмеженій кількості акціонерів, які не зацікавлені у впровадженні ефективних систем управління ризиками.

---

⁶ Згідно з рішенням Національного банку України (НБУ) та комісії НБУ питань нагляду і регулювання діяльності банків "Про розподіл банків на групи" розподіл банків за їх розмірами здійснюється в залежності від меж чистих активів на наступні групи: найбільші банки (1група), великі (2група), середні (3 група) та малі (4група), зі встановленими для них відповідними граничними значеннями активів.

Для розв'язання цієї проблеми були внесені зміни до Закону України „Про банки і банківську діяльність”, якими передбачено створення нових банків лише у формі відкритих акціонерних товариств та кооперативних банків, а також підвищення вимог щодо мінімальних розмірів їх статутного капіталу до 10 млн. євро (еквівалент за офіційним курсом НБУ). Діючі ж банки, створені як ЗАТ (закриті акціонерні товариства) і товариства з обмеженою відповідальністю, повинні змінити свою організаційно-правову форму на відкрите акціонерне товариство і сформувати впродовж на кінець 2009 року статутний капітал у розмірі не менше 10 млн. євро, а за невиконання вказаних вимог банки будуть виключені з Державного реєстру банків. Це також поглибить тенденцію посилення позицій великих банків на ринку банківських послуг.

А саме, як свідчать дані табл. 4 кількість найбільших банків в Україні постійно зростає, хоча їх питома вага в загальній сукупності банків залишається незначною (коливалася від 8,88% до 9,89 в аналізованому періоді).

Таблиця 4

Рівень концентрації активів у банківській системі України за 2006-2009 рр.⁷

Розподіл банків за розмірами їх чистих активів ⁸	2006 р.		2007 р.		2008 р.		2009 р. ⁹	
	Кількість банків	Частка активів у їх загальній сумі, %	Кількість банків	Частка активів у їх загальній сумі, %	Кількість банків	Частка активів у їх загальній сумі, %	Кількість банків	Частка активів у їх загальній сумі, %
Найбільші банки (I група)	15	62,25	17	64,78	18	67,98	18	68,32
Великі банки (II група)	19	19,05	17	17,18	20	16,64	20	15,90
Середні банки (III група)	25	8,61	34	10,20	24	7,34	24	7,73
Малі банки (IV група)	110	10,09	105	7,84	120	8,04	122	8,05
Разом	169	100,00	173	100,00	182	100,00	184	100,00

При цьому, у 2009 році у їх розпорядженні концентрувалося 68,32% активів банківської системи України, тоді як у групі

⁷ Розраховано за матеріалами Вісника НБУ [12; 13; 14; 15]

⁹ За 6 місяців 2009 року.

найменших банків, до якої входять 122 банки (66,3% від загальної кількості діючих), було зосереджено лише 8,05% загальної суми активів. Тобто, за період з 2006 по 2009 роки частка активів найменших банків у загальній сумі активів банківської системи України скоротилася на 20,2% (з 10,09% до 8,05%).

Подібні тенденції щодо посилення позицій великих банків є характерними для багатьох країн, у тому числі і для банківських систем європейських країн. Наприклад, наприкінці 1990-х у чотирьох найбільших країнах Європи (Франція, Італія, Німеччина, Іспанія) 5% найбільших банків (загальні активи яких перевищували 10 млрд. євро) зосереджували від 56 до 77% наданих кредитів [21].

Тим самим, можна стверджувати, що сучасний етап економічного розвитку характеризується посиленням процесів концентрації капіталу, які набувають глобального, інтернаціонального розмаху і, в результаті фінансової кризи, лише посилюються і поглиблюються. При цьому, банки змушені працювати у надкоротких часових інтервалах, одночасно на багатьох фінансових ринках, із різними фінансовими інструментами. ***За таких умов оптимальним рішенням для малих і середніх банків щодо ефективної організації бізнесу є забезпечення підвищення рівня концентрації їх капіталу, передусім на основі злиття і поглинання банків.*** А як свідчить світовий досвід, подібні процеси супроводжуються скороченням кількості самостійних банків.

Відповідно, велика різниця у рівнях концентрації банківського капіталу найбільших та найменших банків обумовлює суттєві розбіжності між їх функціями, типами та видами послуг, які пропонуються на ринку. Тому, порівнюючи ефективність та ризикованість діяльності банків, різних за розмірами, необхідно враховувати групи, до яких вони відносяться.

А саме, порівнюючи ефективність діяльності різних за розмірами банків слід враховувати, що *існує два ймовірних джерела скорочення витрат та, відповідно, зростання ефективності їх діяльності, пов'язаних зі збільшенням розмірів банку* [5; 6; 7; 8]:

1) *ефект масштабу*, який, якщо він має місце, означає, що подвоєння обсягів послуг обумовлює *менше* ніж подвійне зростання виробничих витрат банку. Це пояснюється більш високою ефективністю використання ресурсів великим банком при наданні численних одноманітних послуг;

2) *ефект розмаху діяльності*, який означає, що банк має можливість знижувати операційні витрати внаслідок більш ефективного використання деяких ресурсів, наприклад висококваліфіковані менеджери чи програмісти можуть надавати набагато більшу кількість якісних послуг за порівняно нижчими цінами.

В багатьох вітчизняних і зарубіжних дослідженнях робилися спроби точно встановити розміри банку, які забезпечать найбільш ефективне використання ресурсів [5;6]. Результати вказаних досліджень дозволяють зробити наступні висновки:

а) ефект розмаху діяльності банків є незначним;

б) ефект масштабу має місце, але в банківській сфері, по досягненню банками певних меж швидко зникає.

Іншими словами, середній зарубіжний банк (з вартістю загальних активів 100 – 500 млн. дол.) є ефективним і може конкурувати з найбільшими банками. Про можливість забезпечення стійкої ефективності свідчать і розрахункові дані таблиць 5 і 6, які характеризують результативність діяльності окремих груп банків України за передкризовий 2008 та кризовий 2009 роки.

Зокрема, вони свідчать, що найбільш прибутковими з точки зору ключових показників прибутковості діяльності банку – прибутковості активів (ROA) та прибутковості капіталу (ROE) у 2008 році були великі за розміром банки, що належать до другої групи банків. Ці банківські установи, маючи у цьому році середні значення показників операційної маржі (3,96%) та чистої процентної (4,62%) і непроцентної маржі (-0,66%), вели найменш ризиковану діяльність, про що свідчить найнижче значення рівня співвідношення відрахувань у резерви та середнього розміру сукупних активів банку (-2,26%), порівняно з банками інших груп. Саме це стало найбільш вагомим фактором, що обумовив високу ефективність їх діяльності у 2008 році.

З іншого боку, найбільш ризиковану діяльність у 2008 році проводили саме **найбільші банки**, які мали найбільше значення рівня співвідношення відрахувань у резерви та середніх сукупних активів банку (-3,53% за даними табл.5), порівняно з банками інших груп, а також здійснювали діяльність з численими зловживаннями. Це обумовило те, що **у 2009 році, за незначного середнього рівня збитковості їх активів (- 1,49% за даними табл.6), 13 з 18 банків цієї групи (72,2%) закінчили I-е півріччя 2009 року зі збитками.** З названої групи найбільших банків, такі банки як „Райффайзен Банк Аваль” та „Надра” мали збитки більше 1 млрд.грн., а „Укрпромбанк” – більше 4 млрд. грн. Відповідно, банки „Надра”, „Укрпромбанк” опинилися на межі банкрутства.

Розглядаючи прибутковість банківської діяльності як один із факторів стабільності та надійності банківської системи, її спроможності витримувати несприятливий вплив зовнішніх факторів, слід відмітити наступну закономірність, яка спостерігалася у кризовому, I-му півріччі 2009 року у банківській системі України: з 18 найбільших банків (1 група) 13 були збитковими (72,2%), з 20 великих

Таблиця 5.

Основні показники ефективності діяльності банківської системи України за 2008 рік, %¹⁰

Найменування показників та алгоритми їх розрахунку	Значення показників				
	За всіма банками України	За групами банків, залежно від розмірів їх чистих активів			
		найбільші і банки (1 група)	великі банки (2 група)	середні банки (3 група)	малі банки (4 група)
1. Прибутковість активів (чистий прибуток / середньорічні загальні активи ¹¹)	0,96	0,96	1,21	0,56	0,84
2. Прибутковість капіталу (чистий прибуток/ середньорічний балансовий капітал ¹²)	7,74	8,50	10,01	3,59	4,45
3. Чиста процентна маржа (чистий процентний прибуток /середньорічні загальні активи)	4,92	4,98	4,62	4,39	5,64
4. Чиста непроцентна маржа (чистий непроцентний прибуток / середньорічні загальні активи)	-0,38	-0,07	-0,66	-0,70	-2,02
5. Чиста операційна маржа (операційний прибуток/ середньорічні загальні активи)	4,54	4,91	3,96	3,69	3,62
6. Частка кредитного портфелю у структурі активів банку (кредитний портфель /сукупні активи)	80,10	82,92	75,24	72,55	73,26
7. Співвідношення відрахувань у резерви та сукупних активів банку (чисті витрати на формування резервів /середньорічні загальні активи)	- 3,16	- 3,53	- 2,26	- 2,83	- 2,38

¹⁰ Розраховано за матеріалами Вісника НБУ [13; 14]

¹¹ Довідково: розмір середньорічних загальних активів у 2008 році складав за банками України 762 741 млн.грн, у тому числі у найбільших банків (1 група) – 508907 млн.грн.; у великих банків (2 група) – 128536 млн.грн.; у середніх банків (3 група)– 64587 млн.грн.; і у малих банків (4 група) – 60 712 млн. грн.

¹² Довідково: розмір середньорічного балансового капіталу у 2008 році за всіма банками України 94 421 млн грн., у тому числі у найбільших банків(1 група) – 57 384 млн. грн.; у великих банків (2 група) – 15 526 млн.грн.; у середніх банків (3 група) – 10 028 млн.грн.; у малих банків (4 група) – 11 482 млн.грн.

Таблиця 6.

Основні результативні показники діяльності банківської системи України за 6 місяців 2009 року, %¹³

Найменування показників та алгоритми їх розрахунку	Значення показників				
	За всіма банками України	За групами банків, залежно від розмірів їх чистих активів			
		найбільші банки (1 група)	великі банки (2 група)	середні банки (3 група)	малі банки (4 група)
1. Прибутковість (збитковість) активів (чистий прибуток / середньорічні загальні активи) ¹⁴	-1,60	-1,49	-1,62	-2,39	-1,75
2. Прибутковість (збитковість) капіталу (чистий прибуток/ середньорічний балансовий капітал) ¹⁵	-12,35	-12,36	-12,86	-15,19	-9,38
3. Чиста процентна маржа (чистий процентний прибуток / середньорічні загальні активи)	3,07	3,26	2,55	2,77	2,80
4. Чиста непроцентна маржа (чистий непроцентний прибуток / середньорічні загальні активи)	-4,64	-4,75	-4,06	-5,11	-4,47
5. Чиста операційна маржа (операційний прибуток/ середньорічні загальні активи)	-1,57	-1,49	-1,51	-2,34	-1,67
6. Частка кредитного портфелю у структурі активів банку (кредитний портфель / сукупні активи)	85,01	88,26	80,82	72,97	77,31
7. Співвідношення відрахувань у резерви та сукупних активів банку (чисті витрати на формування резервів / середньорічні загальні активи)	-3,65	-3,76	-3,26	-4,02	-3,18

¹³ Розраховано за матеріалами Вісника НБУ [14; 15]

¹⁴ Довідково: розмір середньорічних загальних активів у І-му півріччі 2009 року складав за всіма банками України – 895 391 млн.грн., у тому числі у найбільших банків (1 група) – 610 146 млн.грн.; у великих банків (2 група) – 145 816 млн.грн.; у середніх банків (3 група) – 67 420 млн.грн.; у малих банків (4 група) – 72 010 млн.грн.

¹⁵ Довідково: розмір середньорічного балансового капіталу у І-му півріччі 2009 року за всіма банками України складав 115 930 млн.грн., у тому числі у найбільших банків (1 група) – 73 454 млн.грн.; у великих банків (2 група) – 18 403 млн.грн.; у середніх банків (3 група) – 10 620 млн.грн.; у малих банків (4 група) – 13 453 млн.грн.

банків (2 група) збитковими під час кризи виявилися 11 банків (60,0%), така ж кількість збиткових банків (11) спостерігалась і у групі середніх банків (тобто, 45,8% від їх загальної кількості), на той час як із 122 малих банків (4 група) збитковою в аналізованому періоді була діяльність тільки 30 банків (24,6% від їх загальної кількості). **При цьому малі банки, маючи незначний рівень прибутковості активів, не мають і значних збитків.**

У цілому, враховуючи специфічність банківської діяльності та важливість стабільності банківської ефективності для забезпечення стабільності усєї фінансової системи країни, на нашу думку, **важливим є не забезпечення високого рівня ефективності банківської діяльності, а забезпечення стабільності такої ефективності, навіть за несприятливого зовнішнього впливу в умовах поглиблення процесів глобалізації.** З цієї точки зору, за кризових умов в Україні найбільш ризикованою та, відповідно, найменш стабільно ефективною є діяльність найбільших банків (72,2% з яких працювали збитково у I-му півріччі 2009 року), на той час як малі банки змогли швидко пристосуватися до погіршення економічних умов та забезпечити хоча і невисоку, але більш стабільну прибутковість своєї діяльності (тільки 24,6% із загальної кількості малих банків працювали збитково у аналізованому I-му півріччі 2009 року) та мають значний потенціал для свого розвитку.

Поглиблюючи аналітичне дослідження залежності ефективності діяльності банків від їх розміру та рівня концентрації ресурсів за даними табл.5 і 6, можна також відмітити наступне.

Малі українські банки, що відносяться до 4 групи, мають, за звичайних умов, більш високе значення чистої процентної маржі (значення якої у 2008 році складало 5,64% проти 4,98% у найбільших банків першої групи, 4,62% - у великих банків другої групи та 4,92% в середньому за всіма банками України, табл.5) і, внаслідок цього, більшу різницю між процентними доходами та витратами, оскільки більша частина їх депозитів є рахунками клієнтів з незначними залишками, проценти за якими, в середньому, нижчі. Основна ж частина їх кредитів – це невеликі одноразові кредити підприємствам малого та середнього бізнесу під досить високі проценти.

Як показує практика, стійкість малих банків залежить, перш за все, від економічного стану регіону та місцевих підприємств, оскільки за умови падіння обсягів збуту цих підприємств, темпи зростання банку будуть уповільнюватися, а обсяги депозитів, кредитів та доходів – знижуватись. Враховуючи, що протягом I-го півріччя 2009 року в Україні збитково працювало 45,6% підприємств, вказана взаємозалежність обумовлює й зниження ефективності діяльності банків даної групи, порівняно з банками інших груп (показник збитковості активів у вказаному періоді складав -1,75% проти -1,49%

у найбільших банків, -1,62% у великих банків та -1,60% у середньому за всіма банками України, табл.6). Але при цьому, рівень ризикованості діяльності малих банків четвертої групи у кризовий період (I-е півріччя 2009 року) був найнижчим, у порівнянні з діяльністю банків інших груп. Зокрема, про це свідчить найнижчий рівень відрахувань у резерви та списань сумнівних активів у структурі активів банків 4 групи у вказаному періоді (- 3,18% проти 3,76% у найбільших банків та 4,02% у середніх банків, табл.6).

Крім того, маючи досить незначний рівень прибутковості капіталу (ROE) у 2008 році (4,45% проти 8,50% у найбільших банків, 10,01% у великих банків та 7,47% у середньому по банкам України, табл. 5), малі банки мали і порівняно більш низький рівень збитковості капіталу у кризовий період (-9,38% проти 12,36% у найбільших банків, 12,86% у великих банків та 12,35% у середньому по банкам України, табл.6). Хоча, звичайно можливості розвитку малих банків та освоєння ними нових видів банківських послуг через невисокі обсяги власних капіталів є досить обмеженими.

Таким чином, в Україні малі банки четвертої групи мають вищі потенційні можливості зниження ризикованості діяльності та, відповідно, стабілізації власної ефективності діяльності внаслідок того, що вони мають більш тісні зв'язки зі своїми клієнтами та, відповідно, є більш проінформованими про стан їх діяльності та негативні зміни і перспективи. На той час як великі та найбільші банки, особливо багатofilійні міжрегіональні банки, можуть мати проблеми з управлінням, пов'язані з відсутністю чи несвоєчасним отриманням важливої оперативної операції про стан справ у віддалених філіях. З іншого боку, як свідчать дані табл. 5 і 6 найбільші банки проводять останнім часом досить ризиковану діяльність, порівняно з банками інших груп. Зокрема, про це свідчить досить високий рівень відрахувань у резерви та списань сумнівних активів у структурі активів банків цієї групи як у передкризовий (-3,53% проти -2,26% у великих банків, -2,38% у малих банків за 2008 рік, табл.5), так і у кризовий період (- 3,76% проти -3,26% у великих банків, -3,18% у малих банків за I-е півріччя 2009 року, табл. 6).

Крім того, як свідчать дані управління економічного аналізу та звітності НБУ ***малі та середні банки відіграють важливу роль у вирівнюванні умов життєдіяльності різних регіонів України та їх соціально – економічних потенціалів.*** Негативним можна вважати той факт, що в розвитку банківської системи України по областях є суттєві диспропорції: у Києві та Київській області (столичному мегаполісі) зосереджено більше половини загальної кількості банків, на той час як в 10 із 25 областей України власних банків – юридичних осіб немає зовсім, а три області (Закарпатська, Івано-Франківська та Сумська) мають лише по одному юридично самостійному банку, хоча

водночас на їх території діють більше 500 філій великих банків. При цьому, *за кризових умов в Україні спостерігається тенденція зростання кількості малих банків (зі 120 до 122 банків, табл.4) за скорочення кількості філій та відділень найбільших та великих банків, діяльність яких для банків стала неефективною.*

Така тенденція обумовлена тим, що малі банки, як свідчить практика, стають прибутковими вже за перший повний рік своєї діяльності, перевищуючи середній у країні (5,64% проти 4,92% у 2008 році, табл.5) рівень чистої процентної маржі. Діяльність успішних малих банків відрізняє здійснення жорсткого контролю над витратами, особливо над витратами на заробітну плату, зниження до мінімуму витрат від кредитних операцій та збереженням достатніх обсягів власного капіталу. Останнє вказує на те, що такі *малі банки можуть успішно конкурувати з більш великими банківськими установами.* Більше того, *основою конкурентоспроможності малих банків є їх спроможність надавати спеціалізовані послуги, швидко вирішувати питання про позики та більш висока чутливість до змін місцевих умов, а також до погіршення загальноекономічних умов.* Оснащені автоматизованими банківськими мережами, малі банки спроможні забезпечити доступ своїх клієнтів у межах одного регіону, а через систему електронних платежів НБУ – і в межах всієї країни, до банківських операцій у тій же мірі, що й великі банки або їх філії.

З іншого боку, розглядаючи результативність діяльності великих (друга група) та найбільших (перша група) банків України у 2008 році за даними табл.5, можна зробити висновок, що за звичайних умов вони мають найвище значення непроцентної маржі (-0,07%, та – 0,66%, відповідно, проти -2,02% у малих банків), оскільки беруть комісійні за численні та різноманітні послуги, які вони надають як на національних міжрегіональних, так і на міжнародних ринках.

Як свідчить практика, досить високий рівень непроцентної маржі найбільших та великих банків обумовлюється, значною мірою, економією від масштабності діяльності у тих банків, які використовують найновішу технологію для автоматизації надання своїх послуг. А саме, в сучасних умовах, коли швидко скорочується життєвий цикл послуг, різко загострюється конкуренція, підвищуються вимоги споживача до банківських продуктів, банк змушений постійно поліпшувати та розширювати програмне і комп'ютерне забезпечення, телекомунікації, інформаційну безпеку та вдосконалювати виробничі й управлінські процеси, тобто впроваджувати інноваційні стратегії. Це потребує додаткових капітальних затрат, покриття яких, за умови збереження ефективності та конкурентоспроможності, можливе лише за рахунок збільшення обсягу банківських операцій та, відповідно, розмірів.

Тобто, достатньо високий рівень непроцентної маржі найбільших та великих банків, характеризує їх діяльність як більш диверсифіковану географічно та відносно різноманітності послуг, що, в цілому, знижує загальний рівень ризику, але, з іншого боку, за українських реалій їх діяльність є і більш агресивною та ризикованою, про що свідчить найбільша частка кредитного портфелю у структурі активів банку як у передкризовий (82,92% проти 72,55% у середніх та 73,26% у малих банків, табл. 5), так і у кризовий періоді (88,26% проти 72,97 у середніх банків та 77,31% у малих банків, табл.6). Це підтверджує наші попередні висновки за табл.1, що надмірна кредитна експансія, як правило, супроводжується погіршенням якості кредитного портфеля, призводить до значних втрат і обумовлює нестабільність банківської ефективності (тобто, спричиняє збитковість діяльності найбільших банків).

Тим самим, незважаючи на те, що такі банківські установи майже не залежать від економічного стану окремих галузей, **надмірно агресивна кредитна політика найбільших банків спричиняє і найбільший ризик втрат.** Зокрема, співвідношення між відрахуваннями в резерви та списаннями сумнівних активів до середніх загальних активів для банків цієї групи (1 група) було досить високим (-3,53% у 2008 та -3,76% у I-му півріччі 2009 року) серед інших груп банків (наприклад, для малих банків цей рівень складав 2,38% у 2008 році та -3,18 у I-му півріччі 2009 року, відповідно). Тому, **для забезпечення стабільності банківської системи варто розширити перелік нормативів кредитного ризику, які на сьогодні лише обмежують обсяги великих кредитів та кредитів, наданих інсайдерам (Н7, Н8, Н9, Н10 [2]), нормативом, який би обмежував загальну частку усього кредитного портфеля банку у структурі його активів та, відповідно, сукупний кредитний ризик.**

Обмеження сукупного ризику кредитного портфеля банку дозволить, на нашу думку, диверсифікувати активи банків, особливо найбільших і великих та, відповідно, забезпечити відповідність між зростанням розмірів банку, підвищенням стабільності депозитів (особливо фізичних осіб) та зниженням кредитних втрат, особливо якщо врахувати їх циклічний характер.

У цілому, тенденції розвитку банківської системи в Україні свідчать про те, що майже всі успішно діючі банки з часом стають все більш складними організаціями. Одночасно зі зростанням розмірів такі банки розширюють перелік послуг, які надаються, розробляються нові схеми кредитування. Паралельно з цим процесом з'являються нові філії та відділення, які допомагають керівництву більш ефективно розподіляти та контролювати ресурси банку. При цьому раніше зазначений аргумент про дискримінацію місцевих позичальників в окремих областях України з боку філій великих

банків та сприяння відтоку грошових коштів з цих областей, який обмежує їх розвиток, важко оцінити об'єктивно. Адже за ринкових умов економіка працює краще, коли кредитні ресурси банків перерозподіляються у ті сфери та регіони, де очікувана рентабельність їх використання є найвищою за даного рівня ризику. Тобто, банківська система, яка спрямовує капітал у такі регіони та фінансує такі проекти, які обіцяють отримання найвищого прибутку, відповідно, забезпечує і найефективніше використання авансованих нею ресурсів суспільства в процесі їх перерозподілу.

1.2.4. Визначення факторів, вплив яких необхідно враховувати для забезпечення стабільності банківської ефективності.

Забезпечення стабільної прибутковості банківської діяльності означає утворення передумов для протистояння кризовим явищам та ефективного посередництва у русі грошових коштів; скорочення або уникнення збитків у банківській сфері навіть за складних економічних умов та забезпечення стійкості банку на фінансовому ринку. Саме тому важливим є виділення групи факторів, вплив яких на сьогодні може обумовлювати зниження прибутковості діяльності банку. На нашу думку важливим є врахування наступних факторів:

- ***загальноекономічні фактори*** (вплив фінансової кризи, яка обумовлює кризу економічну, що спричиняє падіння виробництва ВВП, зростання рівня зайнятості, темпів інфляції тощо), у тому числі факторів, які діють в грошово-кредитній сфері (політика Національного банку України, Міністерства фінансів України, податкова політика, наявність кваліфікованих кадрів, криза ліквідності у банків, введення валютних та інших обмежень та ін.);

- ***політичні фактори*** (високі політичні ризики, політика органів управління усіх рівнів, вибори, політичні уподобання керівників банківського сектору економіки та ін.);

- ***соціальні фактори*** (зниження рівня життя, інфляційні очікування, психологічні фактори, які спричиняють недовіру до банківського сектору у зв'язку з негативною інформацією в засобах масової інформації та банкрутством окремих банків, особливо великих, що мають значну кількість вкладників тощо).

Вказані фактори, що впливають на банківську ефективність відносять до об'єктивних, але не менш важливими є також і суб'єктивні фактори, які іноді мають визначальний вплив на прийняття окремих управлінських рішень. Зокрема, процес впровадження інновацій потребує використання творчого потенціалу працівників банку та поліпшення структури і рівня кваліфікації кадрів. Наприклад, тенденції зростання конкуренції на основних ринках спонукають банки приділяти більше уваги маркетингу послуг, що обумовлює потреби в кваліфікованих менеджерах, які спроможні

розробляти нові та модернізувати старі послуги, відповідно до змін попиту та розробляти стратегії просування цих послуг на ринку споживачів. Ускладнення технології надання фінансових послуг у напрямку комп'ютеризованих систем та автоматизації операцій, також обумовлює потреби банків у спеціалістах з комп'ютерною освітою.

Тим самим, забезпечення стабільної вітчизняної банківської ефективності на довгострокову перспективу як основи розвитку виробничого потенціалу країни потребує, на нашу думку, врахування наступних об'єктивно-суб'єктивних чинників:

- важливим фактором нестабільності банківської ефективності в Україні залишається числені порушення та некомпетентне управління банківськими активами і пасивами, усунення впливу якого потребує більш жорсткого регулювання банківської діяльності з боку Національного банку України, у тому числі посилення кваліфікаційних вимог до окремих посадових осіб, а також створення у банку адекватних програм для забезпечення підтримки необхідної кваліфікації та проінформованості персоналу про тенденції розвитку фінансового ринку, формування загальної філософії найбільш ризикових операцій банку та бачення перспектив розвитку банку;

- фактором стабільності банківської ефективності за умов мінливої ситуації на фінансовому ринку є розробка стратегії та поточного планування (бізнес-планування), починаючи з розробки довгострокового стратегічного плану, який визначає критерії та орієнтири оцінки ефективності банківської діяльності та складання поточних бізнес-планів на основі аналізу впливу зовнішніх факторів та оцінки перспектив їх зміни, оцінки внутрішніх тенденцій розвитку банку (тенденції зростання власного капіталу, депозитної бази банку тощо) з подальшою ґрунтовною аналітичною оцінкою причин відхилень від затверджених планів;

- банківська ефективність безпосередньо залежить від ефективності реалізації ризик-менеджменту у банку, який має охоплювати всі види діяльності банку, які впливають на параметри його ризиків та має бути безперервним процесом аналізу ситуації та оточення, в яких виникають ризики для прийняття управлінських рішень щодо оптимізації своїх ризикових позицій;

- основою для забезпечення стабільної ефективності діяльності окремого банку є його репутація (особливо це стосується проблем забезпечення стабільної депозитної бази за оптимальної її вартості, що й обумовлює підвищення прибутковості), яка потребує створення в кожному банку етичного кодексу з відповідною системою контролю щодо його дотримання. Правила етичного кодексу повинні включати обмеження внутрішніх запозичень у банку, заборону на протизаконне використання капіталу банку та його активів, обмеження на прийняття

подарунків, послуг, інших цінностей від клієнтів та інших осіб, що мають відношення до банку;

- фактором забезпечення стабільності банківської ефективності є також *запровадження дієвих контрольних обмежень*, перш за все щодо обсягів і видів кредитування, достатності резервування за активними операціями банку, достатності власного капіталу банку, достатності ліквідних ресурсів для фінансування прибуткових операцій тощо. Основою дієвого виконання контрольних функцій у банку є ефективне функціонування служб внутрішнього контролю і аудиту.

У цілому процес управління банківською ефективністю є складним і комплексним завданням, що потребує враховування впливу вищезазначених факторів у тісному взаємозв'язку.

1.3. Формування сучасних підходів щодо розробки стратегії розвитку банку, орієнтованої на стабілізацію банківської ефективності

Однією з найважливіших причин, що визначає ефективність роботи банку є широка різноманітність стратегій, методів і стилів управління його діяльністю. При цьому, враховуючи досвід передкризового та кризових періодів в Україні, стратегічною метою діяльності банку має бути не нарощування прибутку за рахунок агресивних, ризикованих стратегій, а забезпечення підвищення безпеки банківської діяльності та стабілізація банківської ефективності (поступове нарощування прибутковості банківської діяльності без різких коливань). На нашу думку, *вибір такої стратегічної мети, орієнтованої на забезпечення стабільності банківської ефективності є одним із основних чинників забезпечення стабільності всієї фінансової системи країни, її стійкості до негативного впливу зовнішніх чинників.*

Розробляючи стратегії розвитку, українські банки також повинні враховувати зростання конкуренції не тільки з боку небанківських фінансово – кредитних установ але й міжнародну конкуренцію, оскільки за даними НБУ частка банків із іноземним капіталом у структурі банківської системи України має тенденцію до зростання: за останні три роки (2006-2008 рр.) вона зросла з 20,6% до 28,8%, а частка банків зі 100-відсотковим іноземним капіталом, відповідно, зі 7,6% до 9,2% (їх кількість склала у 2009 році 17 банків) [16]. А як свідчить досвід східноєвропейських країн, таких як Болгарія, Польща, Естонія, Латвія та інших, така фінансова і політична інтеграція може призвести до помітних обмежень їх економічного та політичного суверенітету та фактичної втрати ними своїх національних

банківських систем (оскільки частка іноземних банків у сукупних активах досягла у цих країнах 60 – 98%).

При цьому, як показує практика, зростання присутності банків з іноземним капіталом має, за звичайних умов, мінімальний позитивний вплив на ефективність діяльності банків країни, а за погіршення стану світової фінансової системи може й спричиняти та поглиблювати дію „ефекту зараження”, вплив якого обумовлює перехід кризових явищ від однієї країни до іншої фінансовими потоками. Зокрема, це підтверджується наявністю значних збитків за I-е півріччя 2009 року у таких банків за участю іноземного капіталу, як „Райффайзен Банк Аваль”(мав збитки у сумі -1 085 млн.грн.), „Укрсиббанк”(мав збитки у сумі -831 млн.грн.) та інші [15, с.67]. На нашу думку, це стало результатом того, що в умовах глобальної фінансової кризи іноземні інвестори припиняють здійснювати вкладення іноземного капіталу у вигляді інвестицій і кредитів, тобто зникає можливість реструктурування боргів банків, у тому числі за зовнішніми запозиченнями на світових фінансових ринках. Тобто, зростання частки участі іноземного капіталу у структурі капіталу національних банківських систем спричиняє *високу залежність фінансових установ від зовнішніх джерел фінансування та підвищує їх уразливість у фазі зниження фінансового циклу, призводить до зростання витрат під час спаду та фінансової кризи, що посилює вплив фінансових дисбалансів на економіку країни.* Це свідчить про те, що іноземні банки вирішують у першу чергу проблеми, в яких зацікавлені їх акціонери та які можуть суттєво відрізнитися від системних загальноекономічних завдань національної економічної політики. По суті, вони не зацікавлені у забезпеченні стабільності української банківської та фінансової систем, а з іншого боку національна система забезпечення фінансової стабільності на сьогодні відстає від інновацій на міжнародних фінансових ринках, а НБУ не має у своєму розпорядженні достатніх можливостей впливу на наслідки фінансових потрясінь. За таких умов *важливою є розробка економічної програми, спрямованої на відновлення довіри до банківської системи та стабілізацію курсу національної грошової одиниці, у тому числі на основі відновлення ефективності діяльності національних банків.*

Також слід враховувати, що у післякризовий період процеси загострення конкуренції будуть поглиблюватись і спричиняти скорочення розмірів чистої процентної маржі від надання традиційних кредитно – депозитних банківських операцій. Тому для збереження ефективності діяльності банки уже зараз повинні розробляти програми розширення нових видів банківських послуг, тобто, впроваджувати банківську стратегію диверсифікації, що розповсюджується на такі сфери діяльності, як інвестиційні вкладення, консультаційні послуги,

страхування кредитних, валютних та процентних ризиків, кредитне забезпечення ринку цінних паперів (векселів, облігацій та інших).

Таким чином, на сьогодні, для відновлення ефективності діяльності українських банків важливим є не тільки пошук шляхів нарощування їх ресурсної бази, але й впровадження стратегії диверсифікації та універсалізації за межами традиційного банківського бізнесу. Крім того, для скорочення залежності українських банків від зовнішніх джерел фінансування та забезпечення стабільної банківської ефективності у довгостроковій перспективі важливим є перехід від динамічних моделей банківської стратегії, орієнтованих на отримання короткострокового прибутку (short-termism) за допомогою спекулятивних фінансових інструментів і операцій до банківської стратегії довгострокового інвестування.

Подібна стратегія розвитку повинна бути орієнтована на стабілізацію банківської ефективності у довгостроковій перспективі та враховувати наступні основні аспекти, визначені даним аналітичним дослідженням:

- органи нагляду повинні розглядати банківський прибуток як показник стабільності та фактор зміцнення довіри вкладників до банків країни. Важливим є забезпечення стійкої прибутковості банків, оскільки банківська ефективність є індикатором ефективності та динамічності розвитку фінансової системи країни;

- дослідження стабільності банківської ефективності є важливим напрямом розробки аналітичних методів і моделей раннього попередження кризових ситуацій, оскільки характеризує спроможність банку виконувати функції перерозподілу фінансових ресурсів із заощаджень у інвестиції навіть за несприятливого зовнішнього впливу;

- забезпечення банківської ефективності ґрунтується на оптимізації управління активами і пасивами, оскільки існує тісний взаємозв'язок між стійкою прибутковістю та, на цій основі, нарощуванням ресурсів власного капіталу банків за умови оптимізації рівня ризикованості банківської діяльності;

- основною причиною системної кризи банків України у 2009 році можна вважати надмірну кредитну експансію у передкризовий період, яка супроводжувалась погіршенням якості кредитного портфеля через погіршення її моніторингу з боку регулюючих органів внаслідок швидкої зміни кредитних портфелів банків. Для виходу з кризи необхідним є створення дієвої системи регулювання, спрямованої на оперативний моніторинг показників банківської діяльності та контроль за їх дотриманням. На нашу думку, для забезпечення стабільності вітчизняної банківської системи варто розширити перелік нормативів кредитного ризику, які на сьогодні лише обмежують обсяги великих кредитів та кредитів, наданих

інсайдерам (Н7, Н8, Н9, Н10), нормативом, який би обмежував загальну частку усього кредитного портфеля банку у структурі його активів та, відповідно, сукупний кредитний ризик;

- перерозподіл довгострокових кредитних ресурсів українських банків у передкризовий період на користь споживання, а не для модернізації та інвестицій у реальний сектор економіки, спричиняє у перспективі погіршення банківської ефективності та умов власного розвитку;

- фінансова криза є взаємопов'язаною з економічною кризою, оскільки світова фінансова криза спричинила збитковість не тільки банківської діяльності (фінансовий сектор економіки), але й будівельної галузі, металургії, хімічної галузі та інших (реальний сектор економіки). Тобто, для забезпечення стійкої прибутковості банківської системи, необхідним є розробка заходів й щодо запобігання збитковості реального сектору національної економіки, збереження її конкурентоспроможності на основі забезпечення державної підтримки інфраструктурних об'єктів економіки та зменшення або оптимізація обсягів зовнішніх зобов'язань;

- у кризовий та післякризовий періоди процеси збільшення ресурсної бази банків та, відповідно, їх розмірів характеризуються посиленням процесів концентрації капіталу та набувають глобального розмаху, впливають на масштаби і темпи розвитку економіки країни та ефективність функціонування їх банківського сектору. За таких умов оптимальним рішенням для малих і середніх банків щодо ефективної організації бізнесу є забезпечення підвищення рівня концентрації їх капіталу, передусім на основі злиття і поглинання банків, що супроводжується скороченням кількості самостійних банків;

- враховуючи специфічність банківської діяльності та важливість забезпечення стабільності усієї фінансової системи країни, важливим є не забезпечення високого рівня ефективності банківської діяльності, а забезпечення стабільності такої ефективності, навіть за несприятливого зовнішнього впливу в умовах поглиблення процесів глобалізації. З цієї точки зору, за кризових умов в Україні найбільш ризикованою та, відповідно, найменш стабільно ефективною виявилась діяльність найбільших банків (72,2% з яких працювали збитково у I-му півріччі 2009 року), на той час як малі банки змогли швидко пристосуватися до погіршення економічних умов та забезпечити хоча і невисоку, але більш стабільну прибутковість своєї діяльності (тільки 24,6% із загальної кількості малих банків працювали збитково у аналізованому I-му півріччі 2009 року) та зберегли потенціал для свого розвитку. Вказані тенденції обумовили зростання кількості малих банків (у I-му півріччі 2009 року зі 120 до 122 банків, табл.4) за відповідного скорочення кількості філій та

відділень найбільших та великих банків, діяльність яких стала неефективною;

- ефективність діяльності банків визначається не стільки його розмірами та організаційною структурою, скільки рівнем кваліфікації керівного персоналу та економічними параметрами ринку, на якому працює банк, тобто малі банки можуть досить успішно конкурувати з великими та найбільшими за умови їх активного прагнення зберегти свої прибутки та частину ринку. По суті, ефект масштабу в банківській сфері майже відсутній;

- належність банків до тих чи інших групи (залежно від розміру їх загальних активів) та тип їх організації, ймовірно, не є основним фактором, що впливає на розвиток та темпи зростання економіки, а для економічних систем, що розвиваються (якою є на сьогодні економіка України) важливим є не тільки розвиток середніх та великих банків, але й створення малих банків;

- сучасний рівень розвитку банківської справи обумовлює перехід від трудомістких технологій до капіталомістких технологій автоматизації надання фінансових послуг. Впровадження ж значної кількості автоматизованого обладнання та інноваційних програм обумовлює значні капітальні вкладення, покриття яких банки можуть здійснювати тільки за рахунок збільшення обсягу послуг, що надаються. Це, відповідно, впливає на розміри банку: для того, щоб зберегти *власну ефективність та конкурентоспроможність*, українські банки повинні будуть нарощувати свої розміри;

- малі українські банки, що відносяться до 4 групи, мають, за звичайних умов, більш високе значення чистої процентної маржі і, внаслідок цього, більшу різницю між процентними доходами та витратами, оскільки більша частина їх депозитів є рахунками клієнтів з незначними залишками, проценти за якими, в середньому, нижчі, а основна частина їх кредитів – це невеликі одноразові кредити підприємствам малого та середнього бізнесу під досить високі проценти. Основою конкурентоспроможності малих банків за кризових умов є їх спроможність надавати спеціалізовані послуги, швидко вирішувати питання про позики та більш висока чутливість і спроможність швидко пристосовуватися до змін місцевих умов, а також до погіршення загальноекономічних умов;

- великі (друга група) та найбільші (перша група) банки за звичайних умов мають найвище значення непроцентної маржі, оскільки беруть комісійні за численні та різноманітні послуги, які вони надають як на національних міжрегіональних, так і на міжнародних ринках. Крім того, досить високий рівень непроцентної маржі найбільших та великих банків обумовлюється, значною мірою, економією від масштабності діяльності у тих банків, які використовують найновішу технологію для автоматизації надання

своїх послуг. Але діяльність таких банків є в Україні більш агресивною та ризикованою, про що свідчить найбільша частка кредитного портфелю у структурі активів банку як у передкризовий (82,92% проти 72,55% у середніх та 73,26% у малих банків, табл. 5), так і у кризовий періоді (88,26% проти 72,97 у середніх банків та 77,31% у малих банків, табл.6). Така надмірна кредитна експансія супроводжувалася погіршенням якості кредитного портфеля та призвела до значних втрат, обумовивши нестабільність їх банківської ефективності (тобто, спричинила збитковість діяльності найбільших банків). Тим самим, незважаючи на те, що такі банківські установи майже не залежать від економічного стану окремих галузей, надмірно агресивна кредитна політика найбільших банків спричиняє і найбільший ризик втрат;

- стратегічною метою діяльності банку має бути не нарощування прибутку за рахунок агресивних, ризикованих стратегій, а забезпечення підвищення безпеки банківської діяльності та стабілізація банківської ефективності (поступове нарощування прибутковості банківської діяльності без різких коливань) для забезпечення стабільності всієї фінансової системи країни, її стійкості до негативного впливу зовнішніх чинників;

- зростання частки участі іноземного капіталу у структурі капіталу національних банківських систем спричиняє високу залежність фінансових установ від зовнішніх джерел фінансування та підвищує їх уразливість у фазі зниження фінансового циклу, призводить до зростання витрат під час спаду та фінансової кризи, що посилює вплив фінансових дисбалансів на економіку країни. За таких умов важливою є розробка економічної програми, спрямованої на відновлення довіри до банківської системи та стабілізацію курсу національної грошової одиниці, у тому числі на основі відновлення ефективності діяльності національних банків;

- для відновлення ефективності діяльності українських банків важливим є не тільки пошук шляхів нарощування їх ресурсної бази, але й впровадження стратегії диверсифікації та універсалізації за межами традиційного банківського бізнесу. Крім того, для скорочення залежності українських банків від зовнішніх джерел фінансування та забезпечення стабільної банківської ефективності у довгостроковій перспективі важливим є перехід від динамічних моделей банківської стратегії, орієнтованих на отримання короткострокового прибутку (short-termism) за допомогою спекулятивних фінансових інструментів і операцій до банківської стратегії довгострокового інвестування

Усвідомлюючи надзвичайно важливу роль банківської системи в структурі економіки країни, слід відзначити, що сучасні кредитні стратегії комерційних банків, концентрація значних обсягів кредитів, не забезпечених реальними якісними заставами, зниження якості

банківських послуг, масовий відплив депозитів, низька платоспроможність спричиняють кризу ліквідності та збитковість банківської діяльності, що є наслідком кризових явищ. При цьому заходи, спрямовані на поліпшення ситуації, такі як удосконалення управління, продаж активів банку, зниження витрат за рахунок скорочення чисельності персоналу, призупинення виплати дивідендів і навіть додаткове влиття капіталу не забезпечують збереження банківської ефективності. **Адже фінансові кризи останніх років переконливо доводять, що національні системи забезпечення фінансової стабільності відстають від інновацій на фінансових ринках, а центральні банки не мають у своєму розпорядженні достатніх можливостей впливу на наслідки фінансових потрясінь**, оскільки для цільового рефінансування вітчизняної банківської системи з метою збереження її ліквідності потрібні значні кошти. Тому, на нашу думку **необхідною є реструктуризація банківської системи¹⁶ та реорганізація окремих банків¹⁷**.

А саме, дослідження Пітера С. Роуза засвідчили, що підвищення прибутковості діяльності проблемних банків спостерігається, переважно, внаслідок злиття банків, яке забезпечує підвищення рівня їх концентрації на ринку [20, с.559-563]. І хоча ефект від злиття банків спостерігається лише перші 4-5 років, головним результатом від приєднання або злиття банків є зниження ризику неплатоспроможності банків та забезпечення їх стійкої прибутковості.

Слід відмітити, що до останнього часу створення банківських об'єднань в Україні стримувалося небажанням акціонерів окремих банків втратити власні банки, а також протидією з боку середніх банків, для яких такі об'єднання стануть сильними конкурентами.

Однак, на нашу думку, враховуючи реалії розвитку банківської системи України, пов'язані з необхідністю концентрації банківського капіталу, а також відновлення банківської стійкості та ефективності, втрачених внаслідок фінансової кризи, ідея реорганізації (у т.ч. часткової націоналізації) банків є плідною і може бути реалізована на практиці. Цьому сприяють не тільки внутрішні процеси розвитку банківської системи України, а й глобалізація та інтернаціоналізація міжнародних фінансових ринків, які сприяють поширенню світових криз, що називають „ефектом зараження”.

---

¹⁶ Реструктуризація банківської системи – це комплекс заходів, що передбачає поліпшення стійкості банківської системи, підвищення її ліквідності, платоспроможності та прибутковості з урахуванням змін у національній макросистемі та на світовому фінансовому ринку через створення нових банків, реорганізацію діючих чи їх закриття тощо.

¹⁷ Реорганізація банку - злиття, приєднання, виділення, поділ банку, перетворення його організаційно-правової форми, наслідком яких є передача, прийняття його майна, коштів, прав та обов'язків правонаступникам [1].

Відповідно, першими кандидатами на приєднання (поглинання) є банки, які створені під певне підприємство чи галузь та є вразливими до погіршення ринкової кон'юнктури, змін політичної ситуації тощо.

У цілому, позитивним наслідком від реорганізації вітчизняних банків шляхом злиття чи поглинання повинно бути не тільки підвищення рівня концентрації їх капіталу та виконання підвищених вимог НБУ щодо власного капіталу та одержання можливості лобіювати власні інтереси у владних структурах, але й забезпечити зниження ризикованості діяльності та розширення спектра банківських послуг, вихід на міжнародні фінансові ринки та залучення кваліфікованих фахівців. Тобто, **необхідним є забезпечення не тільки кількісної, але і якісної ефективності реорганізації та реструктуризації комерційних банків.**

У цілому, узагальнивши результати проведених досліджень вітчизняної банківської ефективності за кризових умов, можемо зробити висновок, що рентабельність банківського сектора є нижчою від середньої ефективності цього показника по економіці в цілому. Це обумовлено високим рівнем втрат банків від неповернення кредитів та масового відпливу депозитних вкладень у цей період, тобто від зростання ризикованості діяльності банків у кризовий період. Тому, для забезпечення стабільної прибутковості банківської діяльності необхідно враховувати ймовірний рівень ризиків при визначенні банківської ефективності. Для цього варто використовувати наступні показники:

• *показник прибутковості капіталу з урахуванням ризиків* – *RAROC* (англ. Risk Adjusted Return On Capital), який визначається як співвідношення скоригованого на кількісно вимірювані ризики прибутку та капіталу банку за формулою [23; 25.1]:

$$RAROC = \sum_i \frac{PЧД_i - (OЗ_{pp} + OЗ_{кр} + OЗ_{op} + \dots)}{EK_{pp} + EK_{кр} + EK_{op} + \dots}, \text{ де:}$$

$OЧД$ – очікуваний чистий дохід; $OЗ_{pp}$ – очікувані збитки від ринкового ризику; $OЗ_{кр}$ – очікувані збитки від операційного ризику; EK_{pp} - економічний капітал обчислений як перевищення неочікуваних втрат над резервами для покриття ринкового ризику для заданого рівня довіри та горизонту часу; $EK_{кр}$ та EK_{op} – відповідно, економічний капітал, необхідний для покриття кредитного та операційного ризиків.

Завдяки показника прибутковості з урахуванням ризиків керівництво банку може визначати не тільки потребу банку у капіталі, необхідного для покриття втрат від впливу різних ризиків, але й визначати найбільш прибуткові та ризиковані напрями діяльності

банку і, тим самим, приймати найбільш обґрунтовані стратегічні рішення. Але *застосування даного показника українськими банками потребує створення ними такої аналітичної інформаційної системи, яка буде спроможна акумулювати та обробляти дані за окремими видами ризику та напрямками діяльності (видами бізнесу). Крім того специфіка українського ринку (його висока мінливість, недостатній розвиток та відсутність котирувань акцій банків) перешкоджає ефективному та поширеному використанню даного підходу;*

- показник доданої економічної вартості – EVA (*economic value added*). Даний показник показує акціонерам, чи знизилась вартість банку (показник від'ємний), чи зросла (показник додатний) і розраховується за формулою [23; 25.2]:

$$EVA = \text{RAROC} \times \text{WACC} \times \text{Capita}$$

де, WACC – середньозважена вартість капіталу банку (власного і позиченого).

Цей показник доповнює показник RAROC, оскільки дає змогу визначити додану вартість за окремими напрямками діяльності банку. Оцінка величини економічної доданої вартості з урахуванням часової вартості грошей в майбутньому дає змогу підвищувати реальну прибутковість діяльності банку на основі забезпечення реального зростання перевищення вартості капіталу, деінвестування капіталу банку з неприбуткових видів діяльності у більш прибуткові та керування ризиком. Однак слід враховувати, що практика виявляє певні *недоліки цього показника, які полягають у намаганні підвищити акціонерну вартість банку у короткостроковій перспективі через мінімізацію вартості капіталу, не враховуючи необхідність інвестицій у майбутнє зростання.* Це обумовлено тим, що капітал, який не генерує прибуток, з одного боку знижує значення EVA, а з іншого – створює можливості зростання і розвитку банківської установи.

Тобто, враховуючи геостратегічне значення фінансової сфери та банківської системи, необхідним є використання усіх наявних засобів, методів і моделей, які спроможні забезпечити стабілізацію банківської ефективності навіть за високої ризикованості такої діяльності. Адже для забезпечення участі банківської системи в економічних процесах та підвищення ефективності банківського посередництва (що проявляється у зростанні обсягів кредитування, інвестицій у вітчизняну економіку) необхідним є:

- по-перше, систематизація роботи банків щодо оптимізації рівнів прибутковості та ризикованості їх діяльності (враховуючи прямий зв'язок між ними), покращення структури балансів,

підвищення якості кредитних портфелів банків та ризик-менеджменту тощо;

- по-друге, необхідно є послідовна грошово-кредитна політика, спрямована на стабілізацію банківської ефективності, забезпечення підвищення рівня їх капіталізації та утворення умов для формування не тільки коротких, але й довгих ресурсів для зниження і покриття кредитних та інших ризиків банків. Повинні будуть здійснені кроку щодо реструктуризації банківської системи, реорганізації діяльності проблемних банків та подальший розвиток системи рефінансування і т.д.

На нашу думку тільки такі комплексні та багатосторонні заходи спроможні забезпечити імунізацію вітчизняних банків від світових фінансових криз та перетворити їх у повноцінних учасників економічних процесів у країні.

Література

1. Про банки і банківську діяльність: Закон України від 7 12.2000р. №2121-111.

2. Інструкція про порядок регулювання діяльності банків України: Затв. постановою Правління НБУ від 28.08.2001 р. № 368.

3. Аналіз банківської діяльності: Підручник / А. М. Герасимович, М. Д. Алексеєнко, І.М. Парасій-Вергуненко та ін.; За ред.. А.М. Герасимовича. – К.: КНЕУ, 2003. – 599с.

4. Банківський менеджмент: Підручник /За ред.. О.А. Кириченка, В.І.Міщенко. – К.:Знання, 2005. – 831 с.

5. Berger, Allen N., Gerald A. Hanweck, and David B. Humphrey. *Competitiv Viability in Banking: Scale, Scope, and Product Mix Economies* // *Journal of Money Economies*, 20, 1987. - № 4 (December).

6. Berger, Allen N., Gerald A. Hanweck, and David B. Humphrey. *The Dominance of Inefficiencies over Scale and Product Mix Economies in Banking* // *Finance and Economies Discussion Series № 107*, Board of Governors of the Federal Reserve System, 1990. – January.

7. Evanoff, Douglas D., and Philip R. Israilevich. *Deregulation, Cost Economies and Allocative Efficiency of Large Commercial Banks* // *Issues in Financial Regulation*, Federal Reserve Bank of Chicago, Working Paper, 1990. - №19.

8. Hunter, William C., and Stephen G. Timme. *Concentration and Innovation: Striking a Balance in Deregulation* // *Economic Review*, Federal Reserve Bank of Atlanta, 1987. – January/ February. – Pp. 11 – 20.

9. Ковзанадзе И. Системне банковские кризисы в условиях финансовой глобализации // *Вопросы экономики*. – 2002. - №8. – С.89 – 96.

10. Кочетков В. Н. *Анализ банковской деятельности: теоретико-прикладной аспект: Монография*. – К.: МАУП, 1999. – 192 с.

11. Масленченков Ю.С. Финансовый менеджмент в коммерческом банке: Фундаментальный анализ. – М.: Перспектива, 1996. - 160 с.
12. Основні показники діяльності банків України за станом на 01.01.2007 р. (у розрізі банків) // Вісник Національного банку України – 2007 - № 3 – С.48 - 69.
13. Основні показники діяльності банків України за станом на 01.01.2008 р. (у розрізі банків) // Вісник Національного банку України – 2008 - № 3 – С.46 - 67.
14. Основні показники діяльності банків України за станом на 01.01.2009 р. (у розрізі банків) // Вісник Національного банку України – 2009 - № 3 – С.50 - 71.
15. Основні показники діяльності банків України за станом на 01.07.2009 р. (у розрізі банків) // Вісник Національного банку України – 2009 - № 9 – С.48 - 71.
16. Основні показники діяльності банків України на 1 липня 2009 року // Вісник Національного банку України – 2009 - № 8 – С.11.
17. Панова Г.С. Анализ финансового состояния коммерческого банка. – М.: Финансы и статистика, 1996. – 272 с.
18. Парасій-Вергуненко І.М. Аналіз банківської діяльності: Навч. – метод. посібник для самост. вивч. дисц. – К. : КНЕУ, 2003. - 347с.
19. Примостка Л.О. Финансовый менеджмент у банку: Підручник. – 2-ге вид., доп. і перероб. – К.: КНЕУ, 2004. – 468с.
20. Рауз Питер С. Банковский менеджмент. Пер. с англ. со 2 – го изд. – М.: Дело ЛТД, 1995. – 768 с.
21. Report on consolidation in the financial sector. – World Bank/ - January 2001.
22. Сколотяний Ю. Гривня/долар – 10:1 // Дзеркало тижня. 2008. – 20 грудня 2008.
23. Tiesset M., Troussard P. Regulatory capital and economic capital. – Banque de France. Financial Stability Review. No. 7/ November 2005/ - С. 59-74.
24. Черкасов В.Е. Финансовый анализ в коммерческом банке. – М.: Финансы и статистика, 1995. - 196 с.
25. Використані пошукові веб-сайти:
  - 1) http://www.12manage.com/methods_raroc.html;
  - 2) http://www.12manage.com/methods_eva.html;
  - 3) <http://www.bank.gov.ua/>
  - 4) <http://www.ukrstat.gov.ua/>